

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ТРУДА И ПРОБЛЕМИ НА ПЕНСИОННОТО ОСИГУРЯВАНЕ НА УЧИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Мартин Емилов Маринов

Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Катедра „Застраховане и социално дело“

Резюме: Спецификата и изискванията на учителската професия, измеренията на икономическата активност и заплащането на труда имат определящо значение за формиране на стандарта и качеството на живот и равнището на пенсионноосигурителната защита на учителите. Формирането на нива на заплащане в сферата на образованието около и дори под средните за страната се превръща в традиционно за съвременното българско общество, а механизмът на функциониране на социалното осигуряване трансформира осигурителните права в съответстващи на трудовите доходи на учителите пенсии в неособено високи размери. Цел на настоящата разработка е, в рамките на провокираната дискусия, да предложи механизъм за обвързване и повишаване размерите на учителските пенсии съобразно значимостта и приноса на труда на учителите за развитието и просперитета на българското общество.

Ключови думи: пенсионно осигуряване, пенсии, режим на пенсиониране на учителите.

JEL: H55.

SOCIAL AND ECONOMIC DIMENSIONS OF LABOUR AND TEACHERS' PENSION SOCIAL INSURANCE IN BULGARIA

Martin Emilov Marinov

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
The Insurance and Social Security Department

Abstract: The specifics and requirements of teaching profession together with the dimensions of economic activity and remuneration of labour are crucial for the formation of standards, quality of life and level of teachers' pension protection. The formation of wage levels in education around or even below the national ones becomes traditional for modern Bulgarian society. At the same time, the mechanism of functioning of social security transforms security rights of teachers into pensions of a modest size. The purpose of this article is to propose a mechanism for linking and increase the size of teachers' pensions according to the significance and contribution of their work to the development and prosperity of the Bulgarian society.

Key words: pension insurance, pensions, regime for teachers' retirement.

JEL: H55.

Традициите в българското общество се свързват с престижа на учителската професия, с нейното постепенно утвърждаване като призвание и с възприемането на учителите като олицетворение на благородство и хуманност. Показателни в това отношение са любовта, уважението и дори страхопочитанието, с които се отнасят Вазовите герои към Рада Госпожина в „Под игото“ (Попова).

Българската образователна система представлява своеобразна среда за професионална и трудова реализация на учителите. В този смисъл формалните параметри на обучението, осъществявано в предучилищното образование (обхващащо деца на възраст от 3 до 6–7 години), в основното образование (покриващо началните – от 1 до 4 и прогимназиалните – от 5 до 8 училищни класове) и в средното образование (придобивано в общообразователни, специализирани или технически училища с продължителност на обучението от 3 до 5 години и прием след завършен 7 или 8 клас), придават материален израз и представляват основа за количествена и качествена характеристика на труда на учителите в България.

Необходимата пълнота при оценяване значимостта на учителската професия в България обаче изисква, вниманието да бъде насочено и към обвързване на резултатите от труда на учителите, както с индивидуалната икономическа реализация като функция от формирането на интелектуалния компонент на работната сила на обучаваните (и вече обучени) лица, от една страна, така и с надграждането на формираните знания и умения и последващото им трансформиране във високопроизводителен и ефективен човешки капитал, от друга (Владиминова, 2009, стр. 237 и сл.).

Равнищата на възнагражденията в сферата на образованието представляват своеобразна публична оценка на резултатите от труда на учителите и значимостта на учителската професия за просперитета и развитието на българското общество. Формираните нива на заплащане около и дори под средните за страната свидетелстват за съществуващото недооценяване на труда на учителите в България, което, в дългосрочен план, оказва негативно въздействие и върху параметрите на тяхната пенсионноосигурителна защита. **Цел** на настоящата разработка е да бъде предложен механизъм за обвързване и повишаване размерите на учителските пенсии съобразно значимостта и приноса на труда на учителите за развитието и просперитета на българското общество. Нейното постигане изисква решаването на конкретни изследователски **задачи**:

- Изследване на формалните характеристики на българската образователна система и обучението в предучилищното, основното и средното образование като материален израз и основа за количествена и качествена характеристика на труда на учителите в България;

- Изучаване на измененията на индивидуалните възнаграждения и създаваната брутна добавена стойност като основа за оценка на общественозначимите положителни ефекти и индивидуални ползи от подобреното образователно равнище на българското население;

- Изследване на параметрите на пенсионноосигурителната защита на учителите в България в контекста на съществуващото недооценяване на труда и приноса на учителската професия за развитието и просперитета на българското общество;

- Извеждане на предложение за ревизиране режима на пенсиите на учителите в България съобразно значимостта на труда и приноса на учителската професия за постигнатото обществено развитие и просперитет.

1. Формални характеристики на българската образователна система и обучението в предучилищното, основното и средното образование

Формалните характеристики на българската образователна система и обучението в предучилищното, основното и средното образование представляват материален израз и основа за количествена и качествена характеристика на труда на учителите в България. По данни от официалната статистика през периода 2010–2015 г. общият брой на учителите (вкл. и заетите в предучилищното образование) намалява от 81646 души през 2010 г. до 78690 души през 2015 г. Броят на учителите през 2015 г. представлява приблизително 42,4% от общия брой на заетите лица в сферата на образованието и 2,6% от общия брой на заетите в икономиката на страната. Преобладаващата част от учителите са ангажирани в средното (23735 души или приблизително 30,2% от общия брой на учителите през 2015 г.), предучилищното (20420 души или приблизително 26% от общия брой на учителите през 2015 г.) и прогимназиалното образование (19125 души или приблизително 24,3% от общия брой на учителите през 2015 г.) образование. Броят на учителите, които упражняват учителската професия в държавни образователни институции, през 2015 г. е 76153 души (почти 96,8% от общия брой на учителите). Броят на учителите, ангажирани в частни учебни заведения, през 2015 г. е едва 2537, или приблизително 3,2% от общия брой на учителите (Таблица 1).

Заедно с намаляването на броя на учителите в българската образователна система през периода 2010–2015 г. намалява и броят на учебните заведения – от общо 5147 през 2010 г. до 4910 детски градини, общообразователни, специални и професионални училища и центрове за професионално обучение през 2015 г. Най-голям дял (приблизително 42,3%) в структурата на образователните институции през 2015 г. имат общообразователните и специалните училища (начални, основни и средни общообразователни училища, прогимназии и гимназии), следвани от детските градини (приблизително 40,8%). През периода 2010 – 2015 г. броят на частните учебни заведения постоянно нараства – от 497 (приблизително 9,7% от общия брой на учебните заведения) през 2010 г. до 564 (приблизително

телно 11,5% от общия брой на учебните заведения) през 2015 г. Сред тях най-голям е дялът на частните центрове за професионално обучение – приблизително 62,4% през 2015 г. (Таблица 2).

Таблица 1.

Заети в сферата на образованието и преподаватели в предучилищното, началното, прогимназиалното, средното и професионалното образование (2010 – 2015 г.)

Показатели	Стойности по години					
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
I. Заети лица (хил. души)						
Общо за икономиката на страната	3052,8	2949,6	2934,0	2934,9	2981,4	3031,9
В сферата на образованието (вкл. и висше)	184,4	190,1	188,2	184,8	188,5	185,6
II. Преподаватели в предучилищното, началното, прогимназиалното, средното и професионалното образование (брой през съотв. учебна година)						
Предучилищно образование	19 579	19 729	20 015	20 269	20 542	20 420
Начално образование (I-IV клас)	14 780	14 666	14 565	14 767	14 940	15 050
Прогимназиално образование (V-VIII клас)	19 867	19 504	19 315	19 277	19 179	19 125
Средно образование (IX-XIII клас) ¹	26 903	25 539	24 684	24 121	23 968	23 735
Проф. обучение след средно образование	517	532	453	382	427	360
Общо:	81 646	79 970	79 032	78 816	79 056	78 690
Общо в начално, прогимназиално, средно и проф. образование	62 067	60 241	59 017	58 547	58 514	58 270
В т.ч. в частни						
Предучилищно образование	271	284	373	424	500	516
Начално образование (I-IV клас)	260	269	256	277	277	354
Прогимназиално образование (V-VIII клас)	463	440	458	450	456	488
Средно образование (IX-XIII клас)	1 189	1 054	1 005	894	930	849
Проф. обучение след средно образование	419	498	409	347	395	330
Общо:	2 602	2 545	2 501	2 392	2 558	2 537
Общо в начално, прогимназиално, средно и проф. образование	2 331	2 261	2 128	1 968	2 058	2 021

¹ Вкл. преподавателите в междуучилищни центрове.

Източник: 1. НСИ (Заетост и безработица - годишни данни);

2. НСИ (Образование и учене през целия живот).

Таблица 2.

Образователни институции по вид и форма на собственост в предучилищното, началното, прогимназиалното, средното и професионалното образование (2010 – 2015 г.)

Образователни институции	Брой през съответната учебна година					
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
Детски градини ¹	2 138	2 112	2 070	2 051	1 991	2 002
Общообразователни и спец. училища ²	2 175	2 144	2 112	2 097	2 087	2 078
- Начални (I-IV клас)	156	156	153	150	150	152
- Основни (I-VIII клас)	1 429	1 431	1 402	1 393	1 386	1 381
- Прогимназии (V-VIII клас)	13	12	11	8	7	7
- Гимназии (IX-XIII)	166	139	140	140	137	133
- Средни общообразователни (I-XIII клас)	411	406	406	406	407	405
Професионални училища	484	499	494	488	481	469
- Училища по изкуствата	21	22	22	23	23	22
- Спортни училища ³	X	22	19	24	24	24
- Професионални гимназии	422	414	416	402	394	387
- Проф. колежи след ср. образование	36	36	37	39	40	36
- Професионални училища	5	5	-	-	-	-
Центрове за професионално обучение ⁴	350	356	338	371	362	361
Общо:	5 147	5 111	5 014	5 007	4 921	4 910
В т.ч. частни:						
Детски градини ¹	49	50	65	75	88	92
Общообразователни и специални училища	68	69	69	68	70	70
Професионални училища	60	58	59	58	56	50
Центрове за професионално обучение ⁴	320	324	323	360	353	352
Общо:	497	501	516	561	567	564

¹ Без несамостоятелните полудневни детски градини.

² Вкл. българските училища в чужбина, финансирани от държавата.

³ От учебната 2011/2012 година спортните училища осъществяват обучение по професионални програми

⁴ Центрове, провеждащи програми за придобиване степен на професионална квалификация.

Източник: НСИ (Учебни институции по вид и форма на собственост).

Регистрираното намаление на броя на учителите и на броя на учебните заведения е обусловено и от тенденцията на намаляване броя на записаните учаци в предучилищното, началното, прогимназиалното, средното и професионалното образование през периода 2010 – 2015 г. от 1022440 души през 2010 г. до 982402 души през 2015 г. (Таблица 3.).

Таблица 3.

Записани учаци в предучилищното, началното, прогимназиалното, средното и професионалното образование (2010 – 2015 г.)

Степени на образование	Брой през съответната учебна година					
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
Предучилищно образование	223 186	227 971	235 015	240 622	241 123	232 025
Начално образование (I-IV клас)	255 086	252 372	253 675	258 840	261 793	261 969
Прогимназиално образование (V-VIII клас)	219 980	221 274	221 839	220 934	217 155	216 451
Средно образование (IX-XIII клас)	302 684	281 671	272 487	268 395	267 540	260 515
Проф. обучение (I степен ПК - след VIII клас)	691	841	1 011	831	988	992
Проф. обучение след средно образование	3 224	2 804	2 381	2 001	1 618	1 308
Проф. обучение за възрастни (I степен ПК)	8 403	11 219	13 637	11 176	6 509	4 593
Проф. обучение за възрастни (II степен ПК)	4 737	4 062	4 272	7 300	3 789	2 109
Проф. обучение за възрастни (III степен ПК)	4 353	6 660	6 323	10 278	5 417	2 427
Проф. обучение за възрастни (IV степен ПК)	96	92	83	165	25	13
Общо:	1 022 440	1 008 966	1 010 723	1 020 542	1 005 957	982 402
в т.ч. в частни						
Предучилищно образование	1 784	1 821	2 357	2 718	3 292	3 333
Начално образование (I-IV клас)	1 882	1 905	2 011	2 061	2 399	2 860
Прогимназиално образование (V-VIII клас)	1 464	1 517	1 693	1 603	1 734	1 555
Средно образование (IX-XIII клас)	3 829	3 673	3 526	3 450	3 461	3 658
Проф. обучение (I степен ПК - след VIII клас)	-	-	-	-	-	-
Проф. обучение след средно образование	3 048	2 461	2 137	1 830	1 452	1 161
Проф. обучение за възрастни (I степен ПК)	7 359	10 389	12 551	9 732	5 478	3 357
Проф. обучение за възрастни (II степен ПК)	4 160	3 420	3 683	6 336	2 789	1 462
Проф. обучение за възрастни (III степен ПК)	3 357	5 229	5 393	6 829	4 291	1 814
Проф. обучение за възрастни (IV степен ПК)	36	1	-	-	-	-
Общо:	26 919	30 416	33 351	34 559	24 896	19 200

Източник: НСИ (Записани учаци по степени на Международната стандартна класификация на образованието (МСКО 2011)).

През 2015 г. преобладаващата част от учащите са записани в началното образование (приблизително 26,7% от общия брой) и средното образование (приблизително 26,5% от общия брой), при дял на записаните в прогимназиалното образование приблизително 22,03% от общия брой записани учащи. През същата година общият брой на записаните лица в професионално обучение за възрастни и след завършване на средно образование е 10450, или приблизително 0,01% от общия брой на записаните за обучение лица. Броят на записаните лица в частни образователни институции през 2015 г. е 19200 (приблизително 0,02% от общия брой записани учащи), от които 3658 (приблизително 19,1%) в средното образование и 3357 (приблизително 17,5%) в професионално обучение за възрастни за придобиване на I степен професионална квалификация. Същевременно през периода 2010–2015 г., относителният дял на населението във възрастовия интервал 25–64 години с участие в образование и обучение нараства от 1,3% (през 2010 г.) на 1,7% (през 2015 г.), относителният дял на населението на възраст от 30 до 34 години със завършено висше образование нараства от 28,0% (през 2010 г.) на 32,1% (през 2015 г.), при негативно изменящи се стойности на относителния дял на лицата на възраст между 18 и 24 години със завършено най-много основно образование, неучастващи в образование и обучение (т.нар. рано напуснали образователната система) – покачване от 12,6% през 2010 г. на 13,4% през 2015 г., и на относителния дял на лицата на възраст между 20 и 24 години със завършено най-малко средно образование – снижение от 85,9% през 2010 г. на 85,1% през 2015 г. (Таблица 4).

Изключителните сложност, отговорност и високо качество като неизменни характеристики на труда на учителите изискват високо ниво на професионална подготовка и многостранна компетентност на упражняващите учителската професия. През 2015 г. общият брой на преподавателите в общообразователните и професионалните училища със завършено висше образование – степен бакалавър и магистър е 53712 души, което представлява приблизително 93,4% от общия брой на преподавателите (57504 души) в тези училища (Таблица 5.).

Паралелно с регистрираното през периода 2010 – 2015 г. намаление на общия брой на преподавателите в общообразователните и професионалните училища (от 61071 през 2010 г. до 57504 през 2015 г.) протичат процеси на оптимизиране на структурата на преподавателския състав по степен на завършено образование.

Таблица 4.

Относителни дялове на лица от различни възрастови групи от населението в зависимост от завършената степен на образование и участие в образование и обучение (2010 – 2015 г.)

Показатели	Стойности по години					
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
I. Относителен дял на лицата на възраст 18–24 навършени години със завършено най-много основно образование и неучастващи в образование и обучение (%)						
Общо	12,6	11,8	12,5	12,5	12,9	13,4
Мъже	12,4	11,2	12,1	12,3	12,8	13,3
Жени	12,9	12,6	13,0	12,7	12,9	13,4
II. Относителен дял на младежите на възраст 20 - 24 навършени години със завършено най-малко средно образование (%)						
Общо	85,9	86,7	85,8	86,0	85,8	85,1
Мъже	86,2	87,4	86,0	85,7	85,8	84,7
Жени	85,5	86,0	85,5	86,3	85,8	85,6
III. Относителен дял на населението на възраст 30 - 34 навършени години със завършено висше образование (%)						
Общо	28,0	27,3	26,9	29,4	30,9	32,1
Мъже	20,5	20,9	20,5	21,8	23,4	24,8
Жени	35,9	34,2	33,6	37,6	39,0	39,9
IV. Относителен дял на населението на възраст 25-64 навършени години, участващо в образование и обучение (%)						
Общо	1,3	1,3	1,5	1,7	1,8	1,7
Мъже	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6	1,6
Жени	1,5	1,4	1,5	1,8	2,0	1,7

Източник: НСИ (Специфични показатели).

През периода 2010 – 2015 г. непрекъснатото нарастване на относителния дял на преподавателите в общообразователните училища със завършено висше образование със степен бакалавър и магистър (от 90,9% през 2010 г. на 93,2% през 2015 г.) е придружено от намаление на относителния дял на преподавателите със завършено висше образование със степен професионален бакалавър (от 8,6% през 2010 г. на 6,4% през 2015 г.) и на относителния дял на преподавателите със завършено средно образование (от 0,5% през 2010 г. на 0,4% през 2015 г.). През същия период, предопределено от спецификата и практическата насоченост на професионалното обучение, нарастването на относителния дял на преподавателите в професионалните училища със завършено висше образование със степен бакалавър и магистър (от 92,7% през 2010 г. на 94,2% през 2015 г.) и на относителния дял на преподавателите със завършено средно образование (от 0,8% през 2010 г. на 1,2% през 2015 г.) е съпътствано от намаление на относителния дял на преподавателите със завършено висше образование със степен професионален бакалавър (от 6,6% през 2010 г. на 4,8% през 2015 г.).

Таблица 5.

Общ брой преподаватели и относителен дял в зависимост от степента на завършено образование в общообразователните и професионалните училища (2010 – 2015 г.)

Степени на образованието		Стойности през съответната учебна година					
		2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
I.	II. В общообразователни училища ²						
с висше - бакалавър и магистър	брой	42944	42213	41330	41526	41804	42207
	%	90,9	91,3	91,7	92,1	92,5	93,2
с висше - професионален бакалавър	брой	4064	3795	3572	3410	3231	2885
	%	8,6	8,2	7,9	7,6	7,1	6,4
със средно	брой	222	237	170	157	169	196
	%	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4
Общо в общообразователни училища		47230	46245	45072	45093	45204	45288
III.	IV. В професионални училища ³						
с висше - бакалавър и магистър	брой	12824	12192	12225	11845	11755	11505
	%	92,7	93,4	93,6	94,0	94,2	94,2
с висше - професионален бакалавър	брой	907	765	686	616	586	584
	%	6,6	5,9	5,3	4,9	4,7	4,8
със средно	брой	110	99	152	137	141	127
	%	0,8	0,8	1,2	1,1	1,1	1,0
Общо в професионални училища		13841	13056	13063	12598	12482	12216
Общо в общообразователни и професионални училища, в т.ч.:		61071	59301	58135	57691	57686	57504
с висше - бакалавър и магистър	брой	55768	54405	53555	53371	53559	53712
	%	91,3	91,7	92,1	92,5	92,8	93,4
с висше - професионален бакалавър	брой	4971	4560	4258	4026	3817	3469
	%	8,1	7,7	7,3	7,0	6,6	6,0
със средно	брой	332	336	322	294	310	323
	%	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6

¹ Изчисления на автора. Сумата от относителните дялове е възможно да е различна от 100 % поради посочени в изходната информация приблизителни абсолютни стойности и закръгление при изчисляване.

² Включва учители, директори и помощник-директори с преподавателска заетост; без възпитатели.

³ Вкл. директори и помощник-директори с преподавателска заетост и преподаватели в междуучилищни центрове. От учебната 2012/2013 година са включени и преподавателите в спортните училища (изменение на Закона за професионалното образование и обучение - ДВ, бр. 50 от 2010 г.).

Източник: НСИ (Преподавателски персонал).

3. Общественозначими положителни ефекти и индивидуални ползи от подобреното образователно равнище на българското население

Социално-икономическата интерпретация на формалните характеристики на труда на учителите, като елемент от българската образователна система, изисква, вниманието да бъде насочено и към разкриването на общественозначимите положителни ефекти и индивидуални ползи от подобреното образователно равнище на българското население. Статистическото изучаване на възнагражденията и разходите за труд убедително показват нарастването на брутните трудови възнаграждения на наетите лица със завършването на по-висока степен на образование и упражняване на професии със завишени изисквания по отношение на притежаваната професионална квалификация (Таблица 6). Официално публикуваните данни от проведените през 2002 г., 2006 г. и 2010 г. наблюдения показват:

- намаление на размера на средната брутна годишна работна заплата на наетите лица, упражняващи професии, неизискващи специална квалификация, спрямо средния размер на брутната годишна работна заплата на наетите лица за страната;
- намаление на размера на средната брутна годишна работна заплата на наетите лица със завършено начално и по-ниско образование спрямо средния размер на брутната годишна работна заплата на наетите лица за страната;
- намаление на размера на средната брутна годишна работна заплата на наетите лица със завършено средно образование спрямо средния размер на брутната годишна работна заплата на наетите лица за страната;
- намаление на размера на средната брутна годишна работна заплата на наетите лица със завършено висше образование със степен „професионален бакалавър“ спрямо средния размер на брутната годишна работна заплата на наетите лица за страната;
- нарастване на размера на средната брутна годишна работна заплата на наетите лица със завършено висше образование със степен „бакалавър“ или „магистър“ спрямо средния размер на брутната годишна работна заплата на наетите лица за страната;
- нарастване на размера на средната брутна годишна работна заплата на наетите лица със завършено висше образование със степен „доктор“ спрямо средния размер на брутната годишна работна заплата на наетите лица за страната.

Таблица 6.

Средна брутна годишна работна заплата на наетите лица в зависимост от степента на образование и класа професия в % от средната брутна годишна работна заплата

Показатели	Стойности по години (%) ¹		
	2002 г.	2006 г.	2010 г.
I. Средна брутна годишна работна заплата в зависимост от степента на образование в % от средната брутна годишна работна заплата за страната			
Начално и по-ниско	81,6	71,4	64,4
Основно	76,6	73,7	67,5
Средно	85,5	79,5	75,9
Висше - степен "професионален бакалавър"	108,2	102,1	100,4
Висше - степен "бакалавър" и "магистър"	98,2	158,7	159,1
Висше - степен "доктор"	144,3	225,9	211,5
II. Средна брутна годишна работна заплата в зависимост от класа професии в % от средната брутна годишна работна заплата за страната			
Клас 1 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	194	232,0	219,8
Клас 2 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	132	155,3	146,1
Клас 3 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	114	125,4	128,2
Клас 4 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	83	86,6	85,1
Клас 5 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	57	54,0	55,5
Клас 6 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	73	60,0	52,4
Клас 7 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	93	89,3	87,5
Клас 8 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	95	91,9	83,4
Клас 9 (НКП 1996/НКПД 2005/НКПД 2011)	59	56,5	56,2

Клас	НКП 1996	НКПД 2005	НКПД 2011
1	Ръководни служители	Президент, законодатели, висши служители и ръководители	Ръководители
2	Аналитични специалисти	Аналитични специалисти	Специалисти
3	Приложни специалисти	Техници и други приложни специалисти	Техници и приложни специалисти
4	Помощен персонал	Административен персонал	Помощен административен персонал
5	Персонал, зает с услуги за населението, охрана и търговия	Персонал, зает с услуги за населението, търговията и охраната	Персонал, зает с услуги за населението, търговията и охраната
6	Производители в селското, горското и рибното стопанство	Квалифицирани работници в селското, горското, рибното и ловното стопанство	Квалифицирани работници в селското, горското, ловното и рибното стопанство
7	Квалифицирани производствени работници	Квалифицирани производствени работници и сродни на тях занаятчийци	Квалифицирани работници и сродни на тях занаятчийци
8	Оператори на съоръжения, машини и транспортни средства	Оператори на машини и съоръжения и работници по монтаж на изделия	Машинни оператори и монтажници
9	Нискоквалифицирани работници	Професии, неизискващи специална квалификация	Професии, неизискващи специална квалификация

¹ Изчисления на автора по данни от четиригодишна статистика на възнагражденията и разходите за труд (2002 г., 2006 г. и 2010 г.) на НСИ.

Източник: НСИ (Годишна заплата, наети лица, платен годишен отпуск).

По данни от официалната статистика нарастването на носителния дял на заетите лица с висше и средно образование в броя на заетите лица през периода 2010 – 2014 г. като цяло е придружено от нарастване на създаваната през отделните години брутна добавена стойност. Икономическите дейности, в които относителният дял на заетите лица с висше и средно образование в общия брой на заетите лица се доближава и превишава средната стойност на показателя за страната, имат най-голям принос за създаването на брутна добавена стойност. Най-високите средни годишни работни заплати на наетите лица през периода 2010 – 2015 г. са регистрирани в икономически дейности, в които относителният дял на заетите лица с висше и средно образование в общия брой на заетите лица превишава (в преобладаващата част от случаите – чувствително) средната стойност на показателя за страната (Таблица 7.). Едва ли обаче формирането на формални доходи в икономически дейности с пряко отношение към формирането и възпроизводството на работната сила и човешкия капитал, каквито са дейностите Хуманно здравеопазване и социална работа и Образование, в размер, съответно, малко над (приблизително 104,2% спрямо средната годишна работна заплата на наетите лица през 2015 г.) и под (приблизително 96,9% спрямо средната годишна работна заплата на наетите лица през 2015 г.) средния за страната, може да бъде възприемано като реално отражение на приноса на заетите лица за постиганото цялостно обществено развитие и просперитет.

4. Параметри на пенсионноосигурителната защита на учителите в България

Неособено високите размери на формираните доходи в сферата на образованието свидетелстват за съществуващото недооценяване на труда на учителите в България, което, в дългосрочен план, оказва негативно въздействие и върху параметрите на тяхната пенсионноосигурителна защита.

Разпоредби на нормативната уредба (Кодекс за социално осигуряване)¹ регламентират специалните изисквания за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст от учителите:

¹ чл. 69в.

Таблица 7.

Дял на заетите лица с висше и средно образование¹, брутна добавена стойност и средна годишна брутна работна заплата на наетите лица по икономически дейности (2010 – 2015 г.)

Икономически дейности	Години																	
	2010			2011			2012			2013			2014			2015		
	Дял на заетите с висше и средно образование, %	Брутна добавена стойност по тек. цени, млн. лв.	Средна годишна раб. заплата на наетите лица, лв.	Дял на заетите с висше и средно образование, %	Брутна добавена стойност по тек. цени, млн. лв.	Средна годишна раб. заплата на наетите лица, лв.	Дял на заетите с висше и средно образование, %	Брутна добавена стойност по тек. цени, млн. лв.	Средна годишна раб. заплата на наетите лица, лв.	Дял на заетите с висше и средно образование, %	Брутна добавена стойност по тек. цени, млн. лв.	Средна годишна раб. заплата на наетите лица, лв.	Дял на заетите с висше и средно образование, %	Брутна добавена стойност по тек. цени, млн. лв.	Средна годишна раб. заплата на наетите лица, лв.	Дял на заетите с висше и средно образование, %	Брутна добавена стойност по тек. цени, млн. лв.	Средна годишна раб. заплата на наетите лица, лв.
A	55,9	3166,0	5750,0	60,3	3708,0	6354,0	60,5	3742,0	7172,0	60,7	3770,0	7682,0	57,2	3823,0	7989,0	57,0	x	8 844
B	87,9	1450,0	12335,0	90,9	1650,0	13804,0	93,5	1733,0	14843,0	93,5	1760,0	14938,0	89,8	1454,0	15933,0	89,5	x	16 353
C	84,5	8558,0	6601,0	86,3	11151,0	6980,0	88,1	11212,0	7420,0	89,1	10344,0	7906,0	87,9	10892,0	8393,0	88,1	x	9 278
D	96,0	2315,0	16651,0	97,2	2771,0	17600,0	97,5	3053,0	18552,0	96,7	3234,0	18546,0	93,0	2620,0	19012,0	92,4	x	19 393
E	74,4	626,0	7654,0	68,0	680,0	7965,0	70,4	657,0	8110,0	79,8	688,0	8585,0	80,8	685,0	9042,0	80,1	x	9 234
F	78,0	4648,0	7042,0	79,2	4489,0	7283,0	77,5	4139,0	7662,0	78,3	3422,0	7998,0	78,8	2865,0	8782,0	77,3	x	8 936
G	93,3	7628,0	6523,0	94,4	8357,0	7040,0	94,4	8333,0	7672,0	95,0	9102,0	8141,0	94,8	9263,0	8640,0	95,1	x	9 758
H	92,6	4087,0	8222,0	91,9	3936,0	8641,0	92,7	4149,0	8878,0	94,2	4195,0	9093,0	93,2	4518,0	9350,0	93,7	x	10 304
I	90,8	1516,0	4562,0	92,0	1611,0	4995,0	92,1	1536,0	5526,0	92,2	1693,0	5751,0	91,4	1704,0	6021,0	91,3	x	6 933
J	98,3	3514,0	16729,0	97,8	3767,0	18771,0	98,7	3627,0	20362,0	98,8	3978,0	21988,0	99,5	4037,0	22806,0	99,4	x	24 373
K	99,6	5109,0	16206,0	99,8	5799,0	17180,0	99,6	5374,0	17429,0	99,6	4985,0	18034,0	99,3	5242,0	18869,0	99,5	x	19 300
L	97,0	7936,0	7875,0	93,5	8152,0	8130,0	93,6	8170,0	8822,0	97,9	8058,0	9124,0	100,0	7341,0	9312,0	100,0	x	9 991
M	98,8	2437,0	10520,0	98,4	2452,0	11159,0	99,2	2768,0	12396,0	99,6	2626,0	13247,0	99,9	2837,0	14467,0	99,6	x	16 064
N	85,4	1103,0	5080,0	85,5	1344,0	5483,0	83,0	1427,0	5726,0	77,4	1334,0	6227,0	78,1	1699,0	7113,0	81,5	x	8 084
O	94,5	3845,0	10141,0	94,5	3900,0	10554,0	94,8	4032,0	10713,0	95,6	4561,0	11317,0	95,9	5444,0	11762,0	96,8	x	12 035
P	94,7	2330,0	8258,0	95,1	2318,0	8376,0	95,4	2401,0	8638,0	95,9	2306,0	9426,0	95,6	3391,0	9790,0	96,7	x	10 391
Q	93,0	1981,0	7961,0	92,6	2242,0	8238,0	91,9	2331,0	8929,0	92,3	2710,0	9685,0	92,9	2839,0	10436,0	94,6	x	11 173
R	93,3	764,0	6669,0	94,7	801,0	6967,0	95,7	957,0	7632,0	96,8	1007,0	8145,0	95,7	724,0	8686,0	96,7	x	9 104
S	89,4	970,0	5417,0	89,9	838,0	5675,0	91,7	734,0	6000,0	92,4	803,0	6302,0	91,2	1233,0	6736,0	92,3	x	7 366
Общо	87,4	63985,0	7777,0	88,5	69966,0	8230,0	89,1	70375,0	8773,0	89,6	70576,0	9301,0	88,9	72608,0	9860,0	89,4	x	10 724

¹ Изчисления на автора. Сумата от относителните дялове е възможно да е различна от 100 % поради посочени в изходната информация приблизителни абсолютни стойности. x – липсват официални данни.

A	Селско, горско и рибно стопанство	B	Добивна промишленост	C	Преработваща промишленост	D	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	E	Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване
F	Строителство	G	Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	H	Транспорт, складиране и пощи	I	Хотелиерство и ресторантьорство	J	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения
K	Финансови и застрахователни дейности	L	Операции с недвижими имоти	M	Професионални дейности и научни изследвания	N	Административни и спомагателни дейности	O	Държавно управление
P	Образование	Q	Хуманно здравеопазване и социална работа			R	Култура, спорт и развлечения	S	Други дейности

Източник: 1. НСИ (Заетост и безработица - годишни данни)
2. НСИ (Основни макроикономически показатели 2014)

- считано от 01.01.2016 г., при навършване на възраст 57 години и 10 месеца от жените и 60 години и 10 месеца от мъжете и учителски осигурителен стаж 25 години и 8 месеца за жените и 30 години и 8 месеца за мъжете – възраст с 3 години по-ниска (и за двата пола) и учителски стаж, съответно, с 9 г. и 6 м. за жените и със 7 г. и 6 м. за мъжете по-нисък от изискуемите възраст и осигурителен стаж за придобиване право на пенсия при изпълнение на общите изисквания на чл. 68, ал 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване²;

- след 31.12.2016 г. – при навършване на възраст от жените, нарастваща с по 2 месеца за всяка календарна година до 31.12.2029 г. и с по 3 месеца за всяка календарна година от 01.01.2030 г. до достигане на 62-годишна възраст – възраст и учителски стаж, в дългосрочен план, съответно, с 3 години и с 11 г. и 4 м. по-ниски от заложените 65-годишна възраст и 37 г. осигурителен стаж, изискуеми за придобиване право на пенсия от жените при изпълнение на общите условия на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване;

- след 31.12.2016 г. – при навършване на възраст от мъжете, нарастваща с по 2 месеца за всяка календарна година до 31.12.2017 г. и с по 1 месец за всяка календарна година от 01.01.2018 г. до достигане на 62-годишна възраст – възраст и учителски стаж, в дългосрочен план, съответно, с 3 години и с 9 г. и 4 м. по-ниски от заложените 65-годишна възраст и 40 г. осигурителен стаж, изискуеми за придобиване право на пенсия от мъжете при изпълнение на общите условия на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване.

Размерът на пенсията за осигурителен стаж и възраст на учителите в общия случай, при изпълнение на изискванията на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване (през 2016 г. - навършване на възраст 60 години и 10 месеца от жените и 63 години и 10 месеца от мъжете и осигурителен стаж 35 години и 2 месеца за жените и 38 години и 2 месеца за мъжете) се определя по реда, разписан в чл. 70 от Кодекса за социално осигуряване, в зависимост от:

- размера на средномесечния осигурителен доход за страната за 12-месечния период, предшестващ месеца на пенсиониране, регулярно определян и оповестяван от НОИ;

² През 2016 г. право на пенсия за осигурителен стаж и възраст се придобива при навършване на възраст 60 години и 10 месеца от жените и 63 години и 10 месеца от мъжете и осигурителен стаж 35 години и 2 месеца за жените и 38 години и 2 месеца за мъжете. От 31.12.2016 г. изискуемата възраст за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст от жените се увеличава от първия ден на всяка следваща календарна година, съответно, с по 2 месеца до 31.12.2029 г., и с по 3 месеца за всяка календарна година до достигане на 65-годишна възраст – от 01.01.2030 г. От 31.12.2016 г. до 31.12.2017 г. изискуемата възраст за мъжете се увеличава с 2 месеца, а от 01.01.2018 г. до достигане на 65-годишна възраст – с по 1 месец за всяка календарна година. От 31.12.2016 г. изискуемият осигурителен стаж за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст се увеличава от първия ден на всяка следваща календарна година с по 2 месеца до достигане на осигурителен стаж 37 години за жените и 40 години за мъжете.

- индивидуалния коефициент на пенсионера, определян като средно на база броя на месеците в съответните периоди съотношение между средномесечния осигурителен доход на лицето и, съответно, средномесечната работна заплата за страната – през избрания от лицето период от 36 последователни месеца на участие в осигуряването от последните 15 години осигурителен стаж, изпълнени преди 01.01.1997 г., и средномесечния осигурителен доход за страната за периода след 31.12.1996 г. до момента на пенсиониране³;

- продължителността на осигурителния стаж, при „тежест“ на всяка пълна година 1,1% и съответната пропорционална част в зависимост от броя на месеците⁴.

Лицата, които към момента на изпълнение на специалните изисквания на чл. 69в, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване (през 2016 г. – навършване на възраст 57 години и 10 месеца от жените и 60 години и 10 месеца от мъжете и учителски осигурителен стаж 25 години и 8 месеца за жените и 30 години и 8 месеца за мъжете) заемат съответните „учителски“ длъжности⁵, придобиват право на срочна пенсия за ранно пенсиониране в намален размер, изплащана от Учителския пенсионен фонд⁶. Сроктът на

³ От 1 януари 2019 г. индивидуалният коефициент ще се определя като средно съотношение от месечните съотношения между осигурителния доход на лицето и средния осигурителен доход за страната през всеки от месеците през периода след 31.12.1996 г.

⁴ След 31.12.2016 г. стартира поетапно нарастване на тежестта на всяка година осигурителен стаж до достигане на 1,5%, считано от 01.01. на всяка календарна година, с процент, ежегодно определян със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година, равен или по-голям от процента, с който се извършва ежегодното осъвременяване на вече отпуснатите пенсии в съответствие с чл. 100, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване. В случай, че лицата са придобили право на пенсия за осигурителен стаж при изпълнение на изискванията на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване, но продължават да работят след датата на придобиване на правото без да им е отпусната пенсия, „тежестта“ на всяка година осигурителен стаж след тази дата е, съответно, 3% и съответната пропорционална част за месеците осигурителен стаж - за периоди до 31.12.2011 г. вкл. и 4% и съответната пропорционална част за месеците осигурителен стаж - считано от 1 януари 2012 г. Процентът за всяка година осигурителен стаж след датата на придобиване на право на пенсия при изпълнение на изискванията на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване се определя за действителен календарен осигурителен стаж, придобит след 31.12.2006 г. без превръщане.

⁵ Длъжностите, посочени в чл. 19, ал. 1, 2 и 4 от Наредба за пенсиите и осигурителния стаж: учител или възпитател в учебни и възпитателни заведения, директор и заместник-директор в учебни и възпитателни заведения (с изискване за изпълнение на пълната норма задължителна преподавателска работа), длъжностите по списък, утвърден от министъра на образованието и науката, съгласуван с управителя на НОИ (при съответствие с изискванията за заемане на длъжността учител или възпитател съобразно придобитото образование, професионална квалификация и правоспособност и при изпълнение на пълната норма за задължителна преподавателска работа), възпитател в домовете за деца, лишени от родителска грижа (след 01.01.2007 г.), възпитател в специализираните институции за предоставяне на социални услуги за деца или в други места за предоставяне на социални услуги в общността (след 01.01.2008 г.) и след 01.01.2009 г. - длъжностите педагог или възпитател в домовете за медико-социални грижи за деца и в детските ясли (Наредба за пенсиите и осигурителния стаж).

⁶ Учителският пенсионен фонд е създаден с отменения Закон за фонд „Обществено осигуряване“ във връзка с финансовата организация на професионалната пенсионна схема за ранно пенсиониране на педагогическия персонал в системата на образованието (учителите), администрирана от Националния осигурителен институт. Основен приходи-

получаване на срочната пенсия е до навършване на възрастта за съответната календарна година, в която лицето удовлетворява общите изисквания за възраст на чл. 68, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване. Пенсията е в размер, определен по общия ред, разписан в чл. 70 от Кодекса за социално осигуряване (в зависимост от средномесечния осигурителен доход за страната за 12-месечния период, предшестващ месеца на пенсиониране, индивидуалния коефициент и продължителността на осигурителния стаж на лицето), намален с по 0,1% за всеки календарен месец за срока на нейното получаване. След изтичане срока на получаване на срочната пенсия за ранно пенсиониране в намален размер, при навършване на възрастта по чл. 68, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване за съответната календарна година, лицето получава пенсия за осигурителен стаж и възраст в пълен размер, изплащана от фонд „Пенсии“ на Държавното обществено осигуряване (Наредба за пенсиите и осигурителния стаж)⁷.

Лицата, които удовлетворяват специалните изисквания на чл. 69в, ал. 1, но се пенсионираат при изпълнение на общите условия на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване, придобиват право на пенсия за осигурителен стаж и възраст за сметка на фонд „Пенсии“ на Държавното обществено осигуряване в пълен размер, определен по общия ред, разписан в чл. 70 от Кодекса за социално осигуряване, и добавка за сметка на средствата на Учителския пенсионен фонд. Размерът на добавката е в размер 0,33% от размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст за всеки месец с внесени осигурителни вноски в Учителския пенсионен фонд след изпълнение на специалните изисквания на чл. 69в, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване.

Учителите, удовлетворяващи специалните изисквания за учителски осигурителен стаж, посочени в чл. 69в от Кодекса за социално осигуряване, при навършване на възрастта по чл. 68, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване за съответната календарна година, придобиват право на пенсия за осигурителен стаж и възраст в пълен размер, определян по реда на чл. 70 от Кодекса за социално осигуряване, изплащана, съответно, за сметка на средствата на Учителския пенсионен фонд – до навършване на възрастта по чл. 68, ал. 3 от Кодекса за социално осигуряване⁸ за съответната календарна година, а след навършване на тази възраст – за сметка на фонд „Пенсии“ на Държавното обществено осигуряване.

точник са осигурителните вноски в размер 4,3%, внасяни за учителите изцяло за сметка на работодателите - училищата и детските градини (държавни, общински и частни) и обслужващите звена (извънучилищни педагогически учреждения и учреждения със социално предназначение). Събраните средства се използват за изплащане на пенсиите и добавките по чл. 69в от Кодекса за социално осигуряване (Учителски пенсионен фонд).

⁷ чл. 19, ал. 6.

⁸ Чл. 68, ал. 3 от Кодекса за социално осигуряване регламентира придобиването право на пенсия до 31.12.2016 г. при навършване на възраст 65 г. и 10 м. от мъжете и жените и при най-малко 15 г. действителен осигурителен стаж, ако лицата нямат право на пенсия за осигурителен стаж и възраст по реда на чл. 68, ал. 1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване. От 31.12.2016 г. изискуемата за придобиване право на пенсия по реда на чл. 68, ал. 3 възраст се увеличава от първия ден на всяка следваща календарна година до достигане на 67 години за мъжете и жените.

5. Възможности за ревизиране режима на пенсиите на учителите в България

Разписаният в нормативната уредба специален режим на предоставяните осигурителни плащания като цяло отразява спецификата на труда и индивидуалния осигурителен принос на учителите, без обаче да бъде отчитан техният принос в процеса на производството и възпроизводството на работната сила и формирането на човешкия капитал. През периода 2001–2015 г., обусловено от по-ниските стойности на индивидуалния коефициент и осигурителния стаж при пенсиониране на учителите в сравнение със средните стойности на аналогичните параметри на пенсиите за осигурителен стаж и възраст, средният размер на пенсията на учителите чувствително изостава и едва през 2015 г. се доближава до средния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст (Таблица 8.).

Възможно решение за ревизиране режима на пенсиите на учителите в България е включването на допълнителен елемент в режима на пенсиите на учителите, коригиращ и обвързващ техния размер със значимостта на учителската професия за постигнатото обществено развитие и просперитет.

Това би могло да бъде постигнато чрез въвеждането на своеобразен коефициент, изчисляван като отношение между средните доходи на заетите в икономическите дейности с най-високите нива на заплащане на труда (например – първите пет икономически дейности), и със значим принос в производството на брутен вътрешен продукт (например – първите пет икономически дейности) и средните доходи на заетите в сферата на образованието.

При определяне стойността на предлагания Коригиращ коефициент е възможно да бъде използвана следната зависимост:

$$K_k = \frac{\overline{S_{GDP}}}{\overline{S_P}},$$

където:

K_k – Коригиращ коефициент, обвързващ размера на пенсиите на учителите със значимостта на учителската професия за постигнатото обществено развитие и просперитет;

$\overline{S_{GDP}}$ – Средна годишна брутна работна заплата в първите пет икономически дейности по произведена брутна добавена стойност и в първите пет икономически дейности с отчетени най-високи нива на средната годишна брутна работна заплата;

$\overline{S_P}$ – Средна годишна брутна работна заплата на наетите лица в образованието.

Таблица 8.

Показатели, характеризиращи осигуряването на учителите и участието в Учителския пенсионен фонд (2001 – 2015 г.)

Показатели		Години						
		2001	2005	2011	2012	2013	2014	2015
Брой осигурени лица	в Учителски пенсионен фонд	113168	114155	89667	89680	90247	90407	90795
	в Държавното общ. осигуряване	2311091	2597197	2883085	2770030	2729800	2735101	2755906
Среден осигурителен доход (лв.) на осигурените лица	в Учителски пенсионен фонд	244,47	349,44	766,81	777,63	843,64	862,11	888,55
	в Държавното общ. осигуряване	217,11	308,80	594,15	618,06	648,73	683,34	726,40
Среден осигурителен стаж (г.) при пенсиониране с пенсия за осигурителен стаж и възраст	на учители	32,0	33,2	35,3	35,3	35,5	36,0	36,3
	общо	34,0	35,0	36,5	36,5	36,7	36,9	37,1
Среден индивидуален коефициент при пенсиониране с пенсия за осигурителен стаж и възраст	на учители	1,126	1,136	1,227	1,231	1,240	1,249	1,252
	общо	1,234	1,267	1,277	1,273	1,272	1,270	1,268
Пенсионери с пенсия от Учителски пенсионен фонд	общо през годината, бр.	1609	12815	19601	20192	19934	19923	22381
	отпусната през годината, бр.	435	560	1327	1064	514	520	984
Среден размер (лв.) на пенсия за осигурителен стаж и възраст	на учители	61,21	100,84	249,3	258,75	278,06	306,99	331,46
	общо	95,33	138,75	279,37	284,65	309,18	326,77	339,68
Добавки от Учителския пенсионен фонд	брой	7031	10880	16400	17263	17767	18388	20567
	среден размер, лв.	2,44	10,58	29,50	30,53	34,06	59,02	62,35
Среден размер на пенсия на учители в % от Среден размер на пенсия за осигурителен стаж и възраст		64,21	72,68	89,24	90,90	89,93	93,95	97,58

Източник:

1. НОИ (Демография, икономика и социално осигуряване 1990 - 2010, стр. 35, 55, 59, 60, 112, 132, 141, 145, 153);
2. НОИ (Демография, икономика и социално осигуряване 2015 г. (динамични редове), стр. 34, 53, 59, 115, 134, 148, 149, 150, 151, 152);
3. НОИ (Учителски пенсионен фонд);
4. НОИ (Статистически годишник пенсии 2011 г., стр. 244, 245, 252, 253);
5. НОИ (Статистически годишник пенсии 2012 г., стр. 243, 244, 251, 252);
6. НОИ (Статистически годишник пенсии 2013, стр. 239, 240, 247, 248);
7. НОИ (Статистически годишник пенсии 2014, стр. 238, 239, 246, 247);
8. НОИ (Статистически годишник пенсии 2015, стр. 237, 238, 245, 246);
9. НОИ (Иванова, 2002, стр. 119, 235, 236, 242, 244);
10. НОИ (Иванова, Статистически годишник пенсии 2005, 2006, стр. 124, 254, 256, 262, 264).

Стойността на Коригиращия коефициент, изчислена по данни за 2014 г., (Таблица 9) за броя на заетите и за средната годишна брутна работна заплата в първите пет икономически дейности, подредени по приноса си в създаването на брутна добавена стойност (Преработваща промишленост – С, Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети – G, Операции с недвижими имоти – L, Държавно управление – О и Финансови и застрахователни дейности – К) и в първите пет икономически дейности, подредени по размера на отчетените средни годишни брутни работни заплати (Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения – J, Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива – D, Финансови и застрахователни дейности – К, Добивна промишленост – В и Професионални дейности и научни изследвания – М), е 1,092.

Таблица 9

Брой на заетите лица и средни годишни брутни работни заплати в първите пет икономически дейности с най-голям принос за създаването на брутна добавена стойност, в първите пет икономически дейности с най-висок размер на отчетените средни годишни брутни работни заплати и в икономическата дейност Р – Образование (2014 г.)

Икономически дейности	Брой заети лица (хил.)	Средна брутна годишна работна заплата (лв.)
I. Икономически дейности с най-голям принос за създаването на брутна добавена стойност (подредени в низходящ ред от 1 до 5 място)		
С Преработваща промишленост	584,5	8393,00
G Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	518,5	8640,00
L Операции с недвижими имоти	11,2	9312,00
О Държавно управление	223,3	11762,00
К Финансови и застрахователни дейности	60,5	18869,00
II. Икономически дейности с най-висок размер на отчетените средни годишни брутни работни заплати (подредени в низходящ ред от 1 до 5 място)		
J Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	73,2	22806,00
D Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	37,1	19012,00
К Финансови и застрахователни дейности	60,5	18869,00
В Добивна промишленост	26,4	15933,00
М Професионални дейности и научни изследвания	93,5	14467,00
Средна годишна брутна работна заплата в икономическите дейности с най-голям принос за създаването на брутна добавена стойност и с най-високи нива на средните годишни брутни работни заплати (I. и II.)*		10690,28
Р Образование	188,5	9790,00

* При изчисляване размера на средната годишна брутна работна заплата в икономическите дейности с най-голям принос за създаването на брутна добавена стойност и с най-високи нива на средните годишни брутни работни заплати (I. и II.), броят на заетите и отчетените средни годишни брутни работни заплати в икономическата дейност К - Финансови и застрахователни дейности участват само веднъж.

Източник: 1. НСИ (Заетост и безработица - годишни данни);
2. НСИ (Основни макроикономически показатели 2014)

*
* *

Проблемите на заплащането на труда и пенсионноосигурителната защита имат пряко отношение към измеренията на стандарта и качеството на живот на учителите в България. Упражняването на учителската професия изисква изключително високо ниво на индивидуални знания и умения и има пряко отношение към формирането и възпроизводството на работната сила и човешкия капитал във всяко съвременно общество. Формираните формални доходи в сферата на образованието в размер малко над и дори под средния за страната едва ли могат да бъдат възприемани като реална публична оценка на труда на учителите в България, адекватна на приноса и значимостта на учителската професия за постиганото цялостно обществено развитие и просперитет. Превърналото се в традиционно за българското общество недооценяване на труда на учителите в дългосрочен план оказва негативно въздействие и върху параметрите на тяхната пенсионноосигурителна защита. Икономическият механизъм на функциониране на социалното осигуряване трансформира неособено високите като размер трудови доходи на учителите в неособено високи като размер пенсии, без обаче да отчита приноса и значимостта на учителската професия в процеса на производството и възпроизводството на работната сила и формирането на човешкия капитал. Възможно решение в тази посока е включването в режима на пенсиите на учителите своеобразен коефициент, изчисляван като отношение между средните доходи на заетите в икономическите дейности с най-високите нива на заплащане на труда и със значим принос в производството на брутен вътрешен продукт и средните доходи на заетите в сферата на образованието.

Евентуалната реализация на подобно предложение, при съответното ресурсно обезпечаване, не само гарантира, при равни други условия, увеличение в размера на пенсиите на учителите приблизително с 9%, но и позволява да бъде постигнато и необходимото зачитане на цялостния те хен принос за постигнатото обществено развитие и просперитет.

Използвани източници:

Владиминова, К. (2009). *Икономика на труда*. София: Сиела.

Годишна заплата, наети лица, платен годишен отпуск. (н.д.). Свалено от Национален статистически институт:
<http://www.nsi.bg/bg/content/4052/%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D1%82%D0%B8->

%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0-
%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD-
%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD

Демография, икономика и социално осигуряване 1990 - 2010. (н.д.).

Свалено от Национален осигурителен институт:

http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazatel/Yearbook_demogr_1990_2010.pdf

Демография, икономика и социално осигуряване 2015 г. (динамични редове). (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт:

http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazatel/Demography_2015.pdf

Заетост и безработица - годишни данни. (н.д.). Свалено от Национален статистически институт:

<http://www.nsi.bg/bg/search/node/%D0%97%D0%B0%D0%B5%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%20%D0%B8%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B0>

Записани учащи по степени на Международната стандартна класификация на образованието (МСКО 2011). (н.д.). Свалено от Национален статистически институт:

<http://www.nsi.bg/bg/content/3546/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%89%D0%B8-%D0%BF%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0>

Иванова, В. (2002). *Статистически годишник пенсии 2001.* София: НОИ.

Иванова, В. (2006). *Статистически годишник пенсии 2005.* София: НОИ.

Кодекс за социално осигуряване. (н.д.). Държавен вестник, бр. 110/17 декември 1999.

Наредба за пенсиите и осигурителния стаж. (н.д.). Държавен вестник, бр.21/17 март 2000.

Образование и учене през целия живот. (н.д.). Свалено от Национален статистически институт:

<http://www.nsi.bg/bg/content/3374/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B8-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7-%D1%86%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%8F-%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82>

Основни макроикономически показатели 2014. (н.д.). Свалено от

Национален статистически институт:

<http://www.nsi.bg/bg/search/node/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8>

Попова, Е. (н.д.). *Учителската професия – спомен за престиж.* Свалено от http://www.karieri.bg/karieren_klub/novini/835_uchitelskata_profesiaa_-_spomen_za_prestij/

Преподавателски персонал. (н.д.). Свалено от Национален статистически институт:

<http://www.nsi.bg/bg/content/3463/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB>

Специфични показатели. (н.д.). Свалено от Национален статистически институт:

<http://www.nsi.bg/bg/content/4018/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B8%D1%84%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8>

Статистически годишник пенсии 2011 г. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт:

http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pensii/pensii_2011.pdf

Статистически годишник пенсии 2012 г. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт:

http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pensii/pensii_2012.pdf

Статистически годишник пенсии 2013. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт:

http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pensii/pensii_2013.pdf

Статистически годишник пенсии 2014. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт:

http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pensii/Pension_2014.pdf

Статистически годишник пенсии 2015. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт:

<http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pensii/YearBook2015.pdf>

Учебни институции по вид и форма на собственост. (н.д.). Свалено от
Национален статистически институт:
<http://www.nsi.bg/bg/content/3544/%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D0%B8%D0%B4-%D0%B8-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%>

Учителски пенсионен фонд. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт: <http://www.noi.bg/pensions/uchpf>